

Personajul inorogului în edițiile românești ale *Fiziologului*

Ioana-Rucsandra DASCĂLU*

Key-words: *the unicorn, the Romanian Physiologus, the Eastern tradition, the Western tradition, Old German Physiologus*

1. Cărțile populare în literaturile europene

Preocuparea Evului mediu de a interpreta efectele și semnificațiile animalelor s-a materializat în culegeri de texte precum *Fiziologul* sau *Floarea darurilor*. *Fiziologul* și *Bestiariile/Aviariile* constituie două fețe ale aceleiași monede: Orientul și Occidentul, *Fiziologul* de expresie elenofonă răsăriteană, iar *Bestiariile* – de expresie latină, apuseană. Virtuților și viciilor, câte sunt în lume, le corespunde un animal, descris și caracterizat în stil moralizator (Cartoian 1974: 226; Cartoian 1929: 86). Fondul *Fiziologului* a fost stabilit ca teologic creștin, reflectând preocupări izvorâte din *Biblie* sau mituri biblice. Am ales să compar cinci versiuni românești ale *Fiziologului*, datate de la sfârșitul secolului al XVII-lea până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la o diferență de timp semnificativă față de originalul grecesc sau de textul latinesc al *Bestiariilor/Aviariilor*. Voi urmări personajul inorogului, numit și leoncorn, unicorn, imaginar și parabolic, pe care îl găsim îndeobște interpretat ca o rugă, ca o aspirație spre divinitate (Velculescu, Guruianu 2000: 3–4). Toate manuscrisele studiate: manuscrisul lui Costea Dascălu, manuscrisul lui Serafim de la Bistrița, manuscrisul lui Ioniță Dascălu, manuscrisul lui Andonachi Berhecianul, manuscrisul lui Damaschin Studitul înfățișează inorogul în scene reprezentative, care sunt urmate de interpretarea simbolismului episodului descris.

Studiile despre *Fiziolog* cuprind în primul rând ediții de text adnotate, pornind de la originalul grecesc; un subiect de maximă importanță este influența *Fiziologului* în artele plastice, prezentând interes prin nenumăratele contexte în care apar imagini cu scene din desfășurarea acestuia. S-a observat chiar că, în timp, versiunea originală greacă a *Fiziologului*, tradusă în limba latină, va suferi modificări prin includerea unor noi capitole, cu informații din *Etimologiile* lui Isidor din Sevilla (cartea a XII-a) sau din opera Sfântului Ambrozie, *Hexameron*. Aceste adăugiri au rolul de a îmbogăți textul în forma lui originală.

2. Cinci variante ale *Fiziologului* românesc

Cele cinci variante ale *Fiziologului* românesc¹ studiate de mine prezintă personajul inorogului după același tipar: descrierea corporală a ființei, lupta pentru

* Universitatea din Craiova, România.

¹ Am utilizat, pentru studierea *Fiziologului* românesc, ediția alcătuită de Cătălina Velculescu și Viorel Guruianu, editată sub forma *Fiziolog/Bestiar*, cu un excurs de Manuela Anton. Ilustrații după desene de epocă: Mihaela Dumitru, București, Editura Vizual, 2000. În această sursă am găsit cinci

hrană, deci pentru existență, interpretarea morală și simbolică a acestui animal fantastic.

În Ms. lui Costea Dascălu:

inorogul iaste gadină mare și cu un corn în frunte, mare, și iaste ager și agiunge pre căprioara și o loveaște cu cornul și o împunge. Deci tot o poartă în corn 40 de dzile până putredeaște și cade din corn. Și până o poartă, numai cu limba linge sângele ei și scură tot lingând sângele. Aceaia îi iaste hrana foarte cu nevoie și încă dzua de trei ori spre răsărit și se roagă lui Dumnedzău (Velculescu, Guruianu 2000: 33).

Încă de la această variantă, cea mai veche, a *Fiziologului*, în care nu se poate să nu remarcăm absența pildei, a poveștii moralizatoare din final, este descris corpul animalului, al inorogului; aflăm că acesta este animal mare, că are corn în frunte și că se hrănește cu alte animale, cărora le sugă sângele. Animalul pe care îl prinde și îl hrănește este, în acest caz, căprioara, pe care o poartă 40 de zile în corn. În finalul descrierii se spune despre inorog că se roagă lui Dumnezeu, cornul său este deci îndreptat ca o rugă, ca o punte către divinitate. Începând cu varianta lui Serafim de la Bistrița (Velculescu, Guruianu 2000: 35), *Fiziologul* va avea în concluzie pilda care explică semnificațiile animalului prezentat astfel; exemplul inorogului trebuie să îi folosească omului ca model de aspirație spirituală. Dacă omul își ridică mila lui și ruga către Dumnezeu, acesta îl va nutri spiritual.

Pildă pentru inorog

Inorogul iaste o hiară foarte mare și are nas de os, care nas trece prin gură și spânzură pe supt barbă. Și nu poate ca să ia cu gura nimic, fără numai unde află iarbă mare, scoțând limba pe de o parte de nas, paște. Iar când vede vreo fiară ori ce feliu, o prinde și o trănțește în cornul său. Și după ce să junghe acea hiară în cornul ei, atunci să scură sângele ei și pică pre limba inorogului și cu acel sânge să adapă.

Oare vedeți, fraților, cum iaste acea fiară și cum iaste viața ei? Și aceea de trei ori proslăvește pre Dumnezeu în zi.

Pildă. Așa și tu, oame: adu-ți aminte de Dumnezeu, și nu te rătăci cu mintea spre bogății lumești, ci te nădărduește spre Domnul, iar nu spre avuția ta, nici spre neamul tău. Și pentru dreptate te veselește, că Domnul iaste ajutoriu dreptății, și pre săraci nu-i uită. Și-ți rădică spre Domnul grija ta și acela te va hrăni (Velculescu, Guruianu 2000: 45).

În Ms. lui Ioniță Dascălu se distinge în mod clar între viața materială și viața spirituală. Dumnezeu înseamnă îndepărtarea de lume și de înavuțire, apărarea săracilor: *Și spre Dumnezeu aruncă-ți grija ta și Acela te va hrăni* (Velculescu, Guruianu 2000: 53). În Ms. lui Andonachi Berhecianul (Velculescu, Guruianu 2000: 65) citim că inorogul primește de la Dumnezeu hrană în schimbul rugilor sale, fără să o ceară. Concluzia moralizatoare îl sfătuiește pe om să renunțe la orgolii și la

variante ale *Fiziologului* românesc, denumite după formula: Manuscris (Ms.) + numele autorului: 1. manuscrisul lui Costea Dascălu, cea mai veche versiune în limba latină, cunoscută până în prezent, a *Fiziologului*. Textul se conservă între filele 44^v și 48^v ale manuscrisului românesc 1436 aflat în colecțiile BAR din București și a fost copiat de către Costea Dascălu de la Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, care a terminat transcrierea fragmentului la 16 august 1639. 2. manuscrisul lui Serafim de la Bistrița, care datează din primii ani ai secolului al XVIII-lea. 3. manuscrisul lui Ioniță Dascălu, scris în anul 1799. 4. manuscrisul lui Andonachi Berhecianul, copiat în anul 1777. 5. *Adunare de la filosofii cei vechi pentru firea osebirilor a oarecărora vietăți* de Damaschin Studitul.

laude, la trufie și la mândrie, care sunt potrivnice naturii divine și să aștepte ajutorul divinității, care nu va întârzia să apară. Din comentariul conținutului acestor pasaje din *Fiziolog* se poate conchide că publicul cititor era alcătuit din oameni de rând, cărora li se explicau dogmele religioase, oferindu-li-se precepte de bună comportare creștină. Sf. Dionisie Areopagitul explică mecanismul de interpretare simbolică din *Fiziolog*, afirmând că abstracțiunile spirituale, cerești sunt descrise prin lucruri materiale.

3. Comparație între *Fiziologul românesc* și *Fiziologul vechi german*

Versiunile *Fiziologului* românesc au fost prezentate critic de Vittoria Dolcetti Corazza (Dolcetti Corazza 1992), care începe cu *Fiziologul* publicat de M. Gaster în 1887, sub titlul: *Il Physiologus romeno, edito e illustrato da M. Gaster*, „Archivio Glottologico Italiano”, 10, 1886–1888, p. 273–304, însoțit de o traducere în limba italiană a lui P. Merlo, preluată dintr-un unic manuscris de la 1777, numit convențional G. Exegeța italiană consideră că textul prezintă nenumărate neînțelegeri, fie din cauza copistului, fie din cauza existenței mai multor manuscrise. Comentariul lui M. Gaster arată că *Fiziologul* românesc derivă dintr-o versiune slavă, care provine dintr-o versiune greacă bizantină, cu inserția unor surse indigene. Această teorie datată din secolul al XIX-lea va fi corectată de Luisa Valmarin, care ia în considerare două versiuni anterioare ale *Fiziologului*, respectiv o versiune datată din 1695 (= M) și altă versiune datată din 1700 și publicată de C. Velculescu în 1984 (= V). Analizând cele trei versiuni (G, M și V), Luisa Valmarin a demonstrat că aceste manuscrise provin din arhetipuri grecești (variantele lui Sbordone), filtrate prin intermediar slav, cu influențe ulterioare dinspre *Bestiariile* latine. *Fiziologul* românesc a fost considerat de Luisa Valmarin² o verigă fundamentală în tradiția textuală, complexă a *Fiziologului*, considerată global la nivel european (Dolcetti Corazza 1992: 48).

Versiunea veche germană a fost conservată în manuscris la Viena, *Codex Vindobonensis* 223, ff. 31r-33r, din a doua jumătate a secolului al XI-lea (Dolcetti Corazza 1992: 156), scris de doi scribi diferiți (cap. 1–8 și cap. 9–12). Diferența de conținut constatată între *Fiziologul* românesc și cel vechi german este actul vânării inorogului. Ca structură, se respectă schema următoare: descrierea corporală a acesteia, apariția fecioarei și pilda moralizatoare; ca fond însă se constată diferențe fundamentale: *Fiziologul* vechi german propune și el o tramă narativă: inorogul este un animal atât de rapid, încât nimeni nu îl poate urmări și nu îl poate vâna. O tânără fată apare în calea animalului, care aleargă la ea, iar dacă aceasta este într-adevăr fecioară, îi sare în brațe și se joacă cu ea. În acest moment sosește vânătorul, care îl prinde. Interpretarea morală a acestui episod este comparația directă cu Isus Christos, care a acceptat să se facă mic, născându-se cu umilință ca om. Identitatea sa de unicorn, posesor al unui singur corn, întărește adevărul Bisericii că Dumnezeu este unul singur. În cele ce urmează am extras din cartea Vittoriei Dolcetti Corazza pasajele dedicate unicornului în germană veche, în *Fiziologul* vechi german, cu traducere în limba italiană.

² Apud Dolcetti Corazza 1992: 48: Nota 104: *Risposta a Catalina Velculescu di L. Valmarin*.

III. <De unicorni>

<S>o heizzit ein andir tier rinocerus, daz ist einhurno, un ist uile lucil un ist so gezal, daz imo niman gevolgen nemag, noh ez nemag ze neheinero uuis geuanen uuerdin.

So sezzet min ein magitin dar test iris vard ist. So ez si gesihit, so lofet ez ziro. Ist sin denne uuarhafto magit, so sprinet ez in iro parm, unde spilit mit iro. So chumit der iagere unde uait ez.

Daz bezeichnenet unserin trotin Christin, der dir lucil uuas durih di deumuti der menischun geburte. Daz eina horin daz bezeichnenet einen got. Also demo einhurnin niman gevolgen nemag, so nemag ouh nehein man vernemin daz gerune unsiris trotinis, noh nemahta uone nehenigemo menislichemo ougin geseuin uuerdin, er er uon der magede libe mennesgen lihhamin finc, dar er unsih mite losta.

C'è poi un altro animale che si chiama *rinocerus*, cioè è molto piccolo e talmente veloce che nessuno è in grado di inseguirlo, e non può essere catturato in alcun modo.

Allora una fanciulla viene fatta sedere sul percorso dell'animale. Quando la vede corre da lei. Se è veramente vergine, le salta in grembo e gioca con lei. Poi arriva il cacciatore e lo cattura.

Questo animale simboleggia nostro Signore il Cristo, che si fece piccolo, nascendo umilmente come uomo. L'unico corno simboleggia che Dio è uno solo. Come nessuno è in grado di inseguire l'unicorno, così nessuno può comprendere il mistero di nostro Signore che non potè essere visto da nessun occhio umano prima di aver ricevuto corpo umano dal grembo della Vergine. E così ci ha redenti (Dolcetti Corazza 1992: 170).

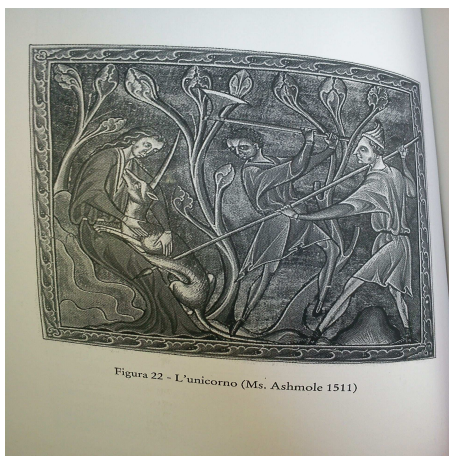
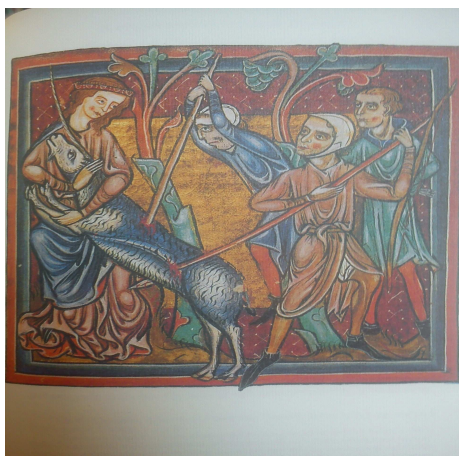

Figura 22 - L'unicorno (Ms. Ashmole 1511)

Scena vânării inorogului în Bestiari 1996 și în Zambon 2009.

4. Concluzii

În interpretarea simbolismului animalelor persistă două concepții diferite, conform cărora lumea este o carte scrisă de mâinile lui Dumnezeu, în care sunt însemnate toate creaturile instituite de voința divină, ca manifestare a înțelepciunii sale invizibile (Zambon 2009: coperta a IV-a) sau, conform unei alte concepții, lumea animală este oglindirea lumii umane, animalele devenind simboluri pentru

vicii, virtuți și comportamente (Dolcetti Corazza 1992: 5). Am ales prezentarea personajului inorogului fiindcă această temă deține un grad înalt de interdisciplinaritate: în sculpturi, în picturi, în vitralii care împodobesc catedralele, în miniaturi ce înfrumusează manuscrisele, în embleme și în steme (Dolcetti Corazza 1992: 8). În plus, din această schemă distinctă *physis* și *hermeneia*, pe care am interpretat-o în cheie diferită pentru Orient și pentru Occident, rezultă eforturile pentru cunoaștere: inorogul ca vânător în tradiția răsăriteană și inorogul ca pradă în tradiția vestică, această oscilație între activ și pasiv stând, după părerea mea, la bazele constituirii unei întregi mentalități. Acest simbol nu este însă numai paneuropean, ci este universal, după cum o demonstrează legendele din China antică, în care acest animal aducea noroc sau legendele din Persia, unde, în secolul al V-lea a. Chr. Ctesias din Cnidos, medic la curtea lui Artaxerxes, îi lauda virtuțile terapeutice.

În această situație, dacă spre *Fiziolog* converg atât de multe influențe culturale, din epoci atât de diferite, afirmația Luisei Valmarin, care considera *Fiziologul* românesc o verigă importantă în tradiția textuală europeană, devine un argument onorant pentru corelarea literaturii române cu literaturile europene, întărind cu atât mai mult legăturile noastre cu marile culturi ale lumii și apartenența culturii române la culturile europene.

Bibliografie

a. Izvoare și lucrări de referință

- Bestiari 1996 = *Bestiari Medievali* (a cura di Luigina Morini), Torino, Giulio Einaudi editore.
- Velculescu, Guruianu 2000 = *Fiziolog/Bestiar*, Ediție de Cătălina Velculescu și Viorel Guruianu, cu un excurs de Manuela Anton, Ilustrații după desene de epocă de Mihaela Dumitru, București, Editura Vizual.

b. Literatură secundară

- Cartoian 1928 = Nicolae Cartoian, „*Fiore di virtù*” în *literatura românească*, București, Editura Cultura Națională.
- Cartoian 1974 = Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I. *Epoca influenței sud-slave*, București, Editura Enciclopedică Română (ed. I: București, Editura Casei Școalelor, 1929).
- Dolcetti Corazza 1992 = Vittoria Dolcetti Corazza, *Il Fisiologo nella tradizione letteraria germanica*, Torino, Edizioni dell’Orso.
- Zambon 2009 = Francesco Zambon, *L’alfabeto simbolico degli animali*, Roma, Carocci.

The Unicorn in Different Romanian Versions of the *Physiologus*

In this communication I plan to analyze the character of the unicorn in different Romanian versions of the *Physiologus* that circulated in the Romanian space in the 17th and 18th centuries. This work, created in Egypt, in the 2nd century A.D., will pass to Byzantium and later, in the 4th and 5th century A.D. to the West, making up the material of the *Bestiaries*, that have inspired the European art since the Middle Ages and the Renaissance.

In this sense, an eloquent testimony is proposed by the translations into German and Latin of the work, dating back to the 11th and the 12th century; some of these works were used in the higher education of the time. Further, I compared the character of the unicorn, as depicted in the Romanian *Physiologus*, to the unicorn as described in the Old German *Physiologus*.

The unicorn being a pan-European motif, I consider with the critics cited in the bibliography that the study of the Romanian sources is a priority duty.